

Van Huisvrouw tot Guiswif: Zaanse weduwen in bedrijf tussen 1650 en 1940

In de Republiek bestond de juridische status 'Openbaar Koopvrouw' die het ongetrouwde vrouwen of weduwen toestond eigenaar te zijn van een bedrijf. Desondanks was de locatie waar een vrouw was gevestigd van invloed op haar mogelijkheden om als handelsvrouw een inkomen te verdienen. In het verstedelijkte Holland waren aanzienlijk meer vrouwelijke ondernemers dan in landelijke gebieden. De manier waarop de lokale handel was georganiseerd, bepaalde de mogelijkheid voor vrouwen om hieraan deel te nemen. In veel steden was het verplicht om lid te zijn van een gilde, maar die hielden het lidmaatschap van vrouwen tegen. De afwezigheid van gilden in de Zaanstreek nam de juridische belemmeringen voor vrouwen om als ondernemer te opereren weg.¹

Het verschilt per sociale klasse in hoeverre vrouwen als zelfstandig ondernemster actief waren. Onder vrouwen uit de lage en middenklasse was dit tamelijk gewoon. Voor rijke vrouwen was het nogal ongebruikelijk dat zij in de handel actief waren, hoewel juist zij daarvoor de financiële middelen hadden. Sociale conventies en de afwezigheid van de noodzaak om geld te verdienen, speelden daarbij een grote rol, maar het kon wel. In de Zaanstreek bestond een ondernemersklimaat waarin vrouwen het bedrijf van hun overleden echtgenoot konden voortzetten.²

Het is algemeen bekend dat vanaf de zeventiende eeuw een aantal welgestelde families in de Zaanstreek woonden. Verbintenissen en zakelijke contracten werden meestal gesloten binnen de familie, zuil, of bedrijfstak. Erfenissen hadden niet alleen betrekking op het bedrijf, maar bevatten ook geldswaardige papieren als aandelen en effecten, woonhuizen en land. Bezit en nalatenschap werden vastgelegd in notariële aktes en ook voor geschillen bij erfenissen ging men naar de notaris. De nauwe verbondenheid tussen families zal een rol hebben gespeeld bij de acceptatie van nieuwe spelers en de wens om een bedrijf te laten voortbestaan.

Zaanse weduwen waren niet altijd genoodzaakt het bedrijf voort te zetten om zichzelf van een inkomen te verzekeren. Een echtgenoot had de mogelijkheid om zijn weduwe wel voorzien achter te laten. In 1752 werd namelijk in Zaandam een weduwen-sociëteit opgericht, één van de eerste in Nederland. Het was een pensioenfonds met circa honderd leden. Als voorbeeld diende een sociëteit die tien jaar daarvoor in 's-Gravenhage was opgericht. Opmerkelijk aan de Zaanse sociëteit is dat deze werd opgericht door particulieren. Uit de ledenlijst blijkt dat deelnemers woonachtig waren in de Zaanstreek en ver daarbuiten. Leden woonden in Amsterdam, Purmerend, de Westfriese steden, maar ook in Schiedam en Zutphen. De verklaring hiervoor is dat sommige Zaanse families uit de Zaanstreek verhuisden, maar wel het lidmaatschap voortzetten.³

Over de Zaanse weduwenbeurs is weinig bekend. Het reglement stelt als voorwaarde voor toetreding dat een deelnemer niet ouder dan 58 jaar mocht zijn en ogenschijnlijk in goede gezondheid moest verkeren. De contributie was gedetailleerd vastgelegd. In principe was de eerste inleg f 30,- en daarna jaarlijks f 20,-. Was het leeftijdsverschil met de echtgenote vijf jaar of meer dan was de eerste inleg f 40,- en betaalde de man daarna jaarlijks f 10,-. Als een man ouder was dan vijftig en het leeftijdsverschil met zijn echtgenote meer dan tien jaar bedroeg, betaalde hij jaarlijks f 25,-. Indien een echtgenote eerder stierf dan haar man, moest de ondernemer afzien van teruggave van zijn

¹ D. van den Heuvel, *Women and entrepreneurship: Female traders in the Northern Netherlands, c. 1580-1815* (Amsterdam 2007), 324-325.

² Van den Heuvel, *Women and entrepreneurship*, 274.

³ S. Lootsma, 'Een "Weduwen-beurs" in de Zaanstreek', in: G.J. Honig en S. Lootsma, *Zaanlandsch Jaarboek voor het jaar 1932* (Koog aan de Zaan 1932), 175, 178-179.

jaarcontributie als hij het recht op hertoetreding wilde behouden. Wanneer hij weer lid werd moest hij alle tussenliggende jaren alsnog betalen met rente.⁴

Zaanse weduwen die besloten het bedrijf van hun echtgenoot voort te zetten, werden meestal eigenaar van typisch Zaanse bedrijven, zoals molens, scheepswerven en schepen, maar soms ook van organisaties die de revenuen veilig bewaarden, zoals de bank van de weduwe J. te Veltrup (sinds 1797). Na de overname kon de naam van de firma gewijzigd worden in 'de weduwe x' of 'de weduwe x en zoon'. Soms werd het eigenaarschap door de weduwe aan haar oudste zoon overgedragen als hij meerderjarig (25 jaar) werd of trouwde. Behalve weduwen met grotere bedrijven waren er ook weduwen die als zelfstandig ondernemsters werkten, bijvoorbeeld als vroedvrouwen, brouwsters, vuur- en waterverkoopsters, turfdraagsters en uitdraagsters. Zij zijn lang niet altijd bij name bekend.

Uit literatuur- en internetonderzoek kwamen de namen van minstens 25 weduwen naar voren die op grond van één of meer bekende notarisakten aangemerkt kunnen worden als eigenaressen van bedrijven. Elf van hen lijken gedurende een langere periode zakenvrouwen te zijn geweest. Bij anderen zijn er niet voldoende gegevens beschikbaar om deze periode vast te stellen, maar is het wel zeker dat zij een bedrijf erfden. Voor deze chronologische lijst zijn van iedere weduwe zoveel mogelijk de volgende gegevens genoteerd: levensdata (of bij ontstentenis daarvan de datum van de bron), naam, naam echtgenoot, type bedrijf en/of bedrijfsnaam, periode van eigenaarschap, de gegevensbron en eventuele bijzonderheden.

Nr. 1

datum akte/levensdata: voor 1660

naam: Aegtie Pieters Gors, biersteker en tapper

echtgenoot: Jacob Jansz. Bloem (naamgever Bloemgracht)

type bedrijf: scheepswerf (deelnemer in een compagnie van sloopstimmerlieden) periode: voor 1660

bron: Roovers 2015, p. 221

bijzonderheden: zij kon niet schrijven

Nr. 2

datum akte/levensdata: -1678

naam: Baefje Gerrits

echtgenoot: Claas Gerbrandsz. (-1661)

type bedrijf: houthandel op de Zuidoost en drie werven
periode: 1661-1675

bron: Roovers 2015, p. 208-219

bijzonderheden: zij kon niet schrijven

⁴ Lootsma 1932, 'Een "Weduwen-beurs"', 176-177.

Nr. 3

datum akte: 13 april 1684

naam: weduwe Kalff

echtgenoot: Mighiel Symonsz. Kalff

type bedrijf: zaagmolen Het bonte Kalff op de Nieuwe Vaart

bron: akte met machtiging om te verkopen

Nr. 4

datum akte: 1710

naam: Dieuwertje Hendricx

levensdata: circa 1660-na 1710

weduwe van: Cornelis Jacobszn. Jonk (1649-1710)

type bedrijf: smederij De drie gekroonde hamers op de Hoge Horn, Zaandam

bron: Van der Hut 2021, p. 17.

Nr. 5

datum akte: 25 april 1743

naam: Jannetje Cornelis

levensdata: testament 1752

weduwe van: Jacob Cornelisz. Kalff

type bedrijf: smederij op het Krimp, Zaandam

bron: van der Hut 2021, p. 17, n. 12.

Nr. 6

Datum akte: 1747

naam: Grietje Gerrits Best

levensdata: ca. 1705 - 1764

weduwe van: Maarten Cornelisz. Honigh

type bedrijf: verfmolen De Blauwe Reiger

bron: molendatabase

Nr. 7

datum akte: 1751

naam: Trijntje Al

levensdata: 1709-1759

weduwe van: Jan Simonsz. van de Stadt (1707-1751)

type bedrijf: handel in houtwaren, opgericht op 27 maart 1756

onder de naam Weduwe Jan en Huybert van de Stadt

bron: Zaanwiki Jan Simonsz. van de Stadt

Nr. 8

datum akte: 1752

naam: Anna Walingen/Walingius

levensdata: overleden 1759 (83 jaar), begraven Oostzijderkerk

weduwe van: houthandelaar en burgemeester Jan Corver (-1731)

type bedrijf: walvisvaartreder; sinds 1731 eigenaresse tuin nr. 1

van Het Blokje,

tevens opsiender tuinen Bloemgracht in 1752, eigenaresse

pakhuis d'Ankersmit

bron: Roovers 2005, p. 142, 155-156

Nr. 9

datum akte: 1753

naam: Catharina Cornelis Teewis

levensdata: ca. 1693-1763, begraven in de Oostzijderkerk

weduwe van: Jan Gerritsz. Rogge (1695-1731)

type bedrijf: compagnie van houthandel met Olphert Pet, walvisvaartreder,

noemde zich koopvrouw, bewindvoerster van het schip Eva in 1753,

opsiender tuinen Bloemgracht (1752), diacones en buitenmoeder van het

doopsgezinde weeshuis.

Het weeshuis werd op 1 mei 1714 in gebruik genomen

voor 30 kinderen en werd volgens een 32 artikelen tellend

reglement bestuurd door vijf buitenvaders en drie buitenmoeders.

bron: Roovers 2005, p. 158, 160, 161.

Nr. 10

datum akte: 1765-1779

naam: Jannetje Jans Ouwejan

levensdata: circa 1730-1780

weduwe van: Simon van Zaanen

type bedrijf: zaagmolen De Nieuwe Hoop op 3 mei 1765 gekocht voor f 2.500,- in opdracht van

Jannetje Jans Ouwejan, Na het overlijden van haar zoon Jan van Zaanen in 1779 werd de firma

Weduwe van Zaanen opgeheven.

bron: Molendatabase, Couwenhoven 2001, p. 120.

Nr. 11

datum akte: 1747

naam: Aagtje Joostdr

levensdata: circa 1690-na 1747

weduwe van: Gerrit Jonk (1690-1730)

type bedrijf: Smederij De drie gekroonde hamers,

Hoge Horn, Zaandam

bron: van der Hut 2021, p. 17,

Nr. 12

Datum akte: 1777

naam: Aaltje van Vliet

levensdata: 1734 - 1797

weduwe van: Jan Simonsz Oosterhoorn

type bedrijf: snuifmolen De Huisvrouw

bron: Zaansepapiergeschiedenis.nl

Nr. 13

naam: Lijsbeth Cornelisdr. Kuijper

levensdata: 1778-1828

weduwe van: Jan Vastert Vas (1773-1824), getrouwd 1779

type bedrijf: reder ter walvisvaart en eigenaresse van aandelen in tien oliemolens en het pakhuis

Alicante. Ze werd bijgestaan door haar schoonzus Aaltje Vas. Broer Claas verkocht de aandelen die hij van Lijsbeth erfde aan Aaltje Vas voor f 16.000,-

bron: Huygens ING

Nr. 14

datum: 1797-1906

naam: Fa. Wed. J. te Veltrup en Zoon

weduwe van: J. te Veltrup

type bedrijf: makelaars in effecten / bankiers te Zaandam

bron: Gemeentearchief Zaanstad

WED. J. TE VELTRUP & ZOON

EFFECTEN - ASSURANTIËN

ZAANDAM - WESTZIJDE 47

Nr. 15

naam: Aaltje Vas

levensdata: 1769-1835

weduwe van: Dirk Visser (1758-1819)

type bedrijf: oliemolens

bron: Huygens ING

Nr. 16

datum: 1800-1965

naam: fa. Wed. C. Jongewaard & Zonen, Westzaan

weduwe van: C. Jongewaard

type bedrijf: beurtschipper, beunvaart Zaandam - Haarlem

bron: Zaanwiki

Nr. 17

datum: 1804

naam: Antje van Eys; firma Weduwe Stadlander en

Middelhoven (schoonzoon)

levensdata: (-1820)

weduwe van: H. Stadlander

type bedrijf: houthandel, kaarsenmakerij en smeer-smelterij (kortstondig)

bron: Zaanwiki

Nr. 18

datum: 1809

naam: Trijntje Schoute; Erve H. de Jong

levensdata: 1822

weduwe van: Hendrik de Jong

type bedrijf: molen voor blauwsel en potas

bron: De Zaanse Molen

Nr. 19

datum: 1831

naam: Grietje Corver; firma Wed. JB Mats

levensdata: 1790 - 1837

weduwe van: Jacob Mats

type bedrijf: houthandel

bron: Zaanwiki

Nr. 20

datum: 1857

weduwe van: G. van der Horst

type bedrijf: scheepshelling Rustenburg

bron: Zaanwiki

Nr. 21

datum: 1864

naam: Trijntje Molenaar

levensdata: 1830-1879

weduwe van: Willem Aten (1853 getrouwd), bracht f 7.513 in,

In 1864 bezat ze bijna f 48.000, bij overlijden bezat ze f 154.744, 88

type bedrijf: pelmolen De Grootvorst en Het Vergulde Kalf, pakhuis

bron: De Zaanse Molen

Nr. 22

datum: 1866

naam: Neeltje Houttuyn

levensdata: 1827 - 1907

weduwe van: Willem Jacobsz Vis

type bedrijf: pelmolen Het Guiswif

bron: Zaanwiki

Nr. 23

datum: 1892

naam: Wed. K. Brouwer

weduwe van: K. Brouwer

type bedrijf: Scheepswerf Hogendijk

bron: Zaanwiki

Nr. 24

datum: 1874 begin bedrijf / 1909-1916 eigenaar

naam: Catharina Kakes

weduwe van: Jan Kakes

type bedrijf: bouwbedrijf aan de Oostzijde te Zaandam

bron: Zaanwiki

Nr. 25

datum akte: 1940

naam: fa. Wed. D. Vlootman & Zonen

weduwe van: D. Vlootman

type bedrijf: beunvaartbedrijven

bron: Zaanwiki

Uit deze verkenning blijkt dat Zaanse vrouwen in de vroegmoderne tijd het bedrijf van hun echtgenoot konden erven. We zien een diversiteit aan bedrijven, zoals verschillende soorten molens, scheepswerven, smederijen en rederijen. Maar wat was de rol van de weduwe in het bedrijf? Was zij alleen eigenaar in naam of gaf ze ook leiding en maakte ze handelsafspraken? Tijdens ons onderzoek kwamen we ook dochters tegen die een bedrijf erfden. Was het altijd hun echtgenoot die in de praktijk het bedrijf overnam? En was het juridisch mogelijk voor ongetrouwde dochters om een bedrijf voort te zetten? De Zaanse economische geschiedenis is uitvoerig onderzocht, maar over de rol van vrouwen in het Zaanse bedrijfsleven is opvallend weinig bekend. Dit onderzoek kan beschouwd worden als een verkenning van gepubliceerde gegevens uit notariële aktes met betrekking tot de overdracht van roerend en onroerend goed aan een weduwe. Er is geen nader archiefonderzoek verricht. Vervolgonderzoek is nodig om meer licht te werpen op het historisch aandeel van vrouwen in de Zaanse economie.